עוצם עין אחת | עוזי צור

טווסים צורחים במכרות הזיכרון

דוד חקי, ״אורי ורמי / חלק א׳: סרט טבע״; ניתאי חלופ, ״הסלון הגדול״; אוצרת: סמדר קרן, מוזיאון בית אורי ורמי נחושתן, אשדות יעקב מאוחד

כשאני מתמצת את החוויה העמוקה שחוויתי במוזיאון בית אורי ורמי נחושתן לכדי תמונה אחת, אלו הן צרחות הטווסים ויופיים חסר השחר במכרות שכרו שני האמנים הצעירים בנבכי הזיכרון, זיכרון המקום וזיכרון חייהם, שכל אחד מהם בכליו ובעולמו האישי והמגובש, והאוצרת סמדר קרן מחברת ומפרשת את שניהם.

דוד חקי כורה בגיאולוגיית המקום את מחצביה הפואטיים של נשמתו הדואבת. "קשות התאכזרת בי מכורתי, / ולא הסתפקת אף באורי בני / כי שלחת נחשך הארור עלי / ויעלה גרות כוסית הדווי, / ויעקוץ ברמי, ולא יוסיף קום. / ומקור רחמייך נסגר. אטום". זה טבע המקום קשה העורף שתבע את מכסת הדמים ולקח את שני הבנים שעליהם מקונן האב השכול מאיר נחושתן בשירו "ואלה דברי אבא". השיר המלא מואר בחלל האפלולי שבו מוקרנות שלוש עבודות הווידיאו המדיטטיביות של חקי שכותרתן "סרט טבע".

חקי יוצא למסע לילי אל נבכי אוסף הפסלים של המוזיאון, מפיח חיים בצבא הפסלים שאין ביניהם שום מכנה משותף סגנוני או תוכני, ומפיק ממנו סיפור קוהרנטי של חושך ואור דרמטיים, שיריים, דרך המעברים, החיבורים, זוויות הצילום, התקריבים, האור והחושך הבוראים את תחושת החלום שבו אפילו הזניח והזעיר בפרטים עוטה עלילת גבורה. פגעי הזמן בפסלים ותיקוני הרפאות בחלקם מוסיפים להם תחושה של כאב אנושי. כך מתחברים זה אל זה פועל אלמוני וזורק הדיסקוס הקלאסי, מסכת גבר אפריקאי ורקדנית אר־נובו, הנשיא יצחק בן צבי ואשה הרה אוחזת מנחת פירות על בטנה, ילד ענוג בין גופות פסלים, נמר חברבורות פרסי וראש קיסר, מלחין נשכח וונוס ממילו גדומת הזרועות, מודל אנדרטה לאחים. ואת רצף החלום המסתורי מלווה פסקול של הטבע שמחוץ למוזיאון, קול התור, צרצור צרצרים, נקישות מקורים, יללות תנים, צווחות טווסים. חקי מהדהד את הקולות בהדהוד מתכתי כבחלום ביעותים.

בקצהו הרחוק של המוזיאון יש לעלות אל חדר אוסף הפסלים הממשיים שבו יצר חקי את הווידיאו. חששתי שקסמו של הווידיאו יתפוגג אל מול הפסלים עצמם, אך חקי המיר גם את המחסן ופסליו לממד של חלום. לפנינו מיצב פיסולי שהתאורה הדרמטית, ההצבה, החיבורים, הפכו את המדפים לתיאטראות מוקטנים רחוסים של זיכרון. כל פסל לעצמו, אך הוא גם פיסה באנדרטה רבת השכבות לאחים נחושתן.

דוד חקי, "סרט טבע", מראה חלקי של ההצבה בחדר האוסף צילום: עוזי צור

"סרט טבע" יפהפה אחר של חקי מלווה במשך יממה תמימה את משפחות הטווסים שכבשו את הקיבוץ. הוא פועל במרחב השפע שבין סרט טבע דוקומנטרי לסרט אמנות. צלליות הטווסים מופיעות בסרט כיצורים מיתולוגיים רבי הוד, מתעתעים, מסתוריים (לעתים כעיטורי פורצלן סיני), המתעופפים מהעצים אל קרקע המציאות, אל שיגרת חייהם ביקום הקיבוץ המשמש להם כתפאורה, מהדסים בין חתולים עד שיחזרו עם רדת ערב אל קיומם המיתי באמירי העצים, קורעים מדי־פעם את הלילה בצווחותיהם, שפעם הידהדו בי את זעקות הנשים הסביניות הנחטפות, הנאנסות, אך מאז תחילת המלחמה הן נשמעות כאזעקות המחרידות את הדממה.

ניתאי חלופ הפך את מרחב המוזיאון לאתר ארכיאולוגי של חורבות בנות־זמננו, שצווחות הטווסים מהדהדות גם בו כנבואת חורבן חלולה. המיצב הפיסולי בעל היופי המחושב, המורכב והמוסיקלי נראה במבט ראשון כאטיוד צורני, מופשט, אסתטי, מותאם חלל. אך אט־אט מתגלים סימני החיים הלכודים בו, ומתברר שחלופ יצר תחושה שנשמתו של מקום אחר שחלף מהעולם, משיקה, נושקת, מוכלת, בחיק המקום הממשי, כתודעה הנוצרת זיכרון. ההצבה על רצפת החלל המרכזי היא מופתית. חלופ ממקם את רובדי הרצפה האחרת, האופקיים, ואת דוממיו האנכיים כנוסחה מושלמת שאתה מקיף אותה וחולף בין חלקיה והיא פועלת מכל זווית וזווית. היא מודולרית באופיה אך בו־בזמן נדמה שכל חלק וחלק נמצא במקומו הנכון בתצרף.

לפנינו סופו של מסע שתחילתו בשהות של חלופ בבית סבתו בבית שאן רגע לפני הריסתו, הבית שבו גדלה אמו והיה חלק מחייו. חלופ מעלה באוב את מרכיבי הבית כשרצפת הסלון משמשת כמפה למפותם. את אריחי הרצפה הרוויים במשקע הזיכרון חלופ יצק למשטחי בטון מעורבבים בפיגמנט. את המשטחים המשמשים כבסיס לכל היתר הוא הניח בגבהים משתנים על מצעים פריכים של סוכר־תה־חלב, חומרי האירוח של חיי המשפחה. הוא יצק בתבניות הבטון גם את משקופי החלונות והדלתות, את המצעים, התריסים והארונות. האוצרת מכנה אותן "מסכות מות", "משאלת לב ללכוד בחומר את מה שאבד ברוח". בין השאר אפשר להבחין במשקעי העטיפות של קלטות הווידיאו מערבי המוסיקה העיראקית שנערכו בסלון הגדול (צ'דלי בגדד), רוחות רפאים של חיים שהיו ואינם.

חלופ הוא מאסטר של אמנות הבטון, כשאובדן שליטה נהפך בידיו לחלק אורגני מהתוצאה הסופית באופן שבו היצירה מכילה את הרס עצמה כחלק ממהותה. הזיכרון בפסליו של חלופ אצור גם בחומר עצמו, שבנוסף לפיגמנט חלופ מוהל לעתים בבטון מיץ רימונים, סוכר, לימונדה, מלח, משקעים אורגניים – הדנ"א של משפחת מזרחי ששורשיה בעיראק.

בחלל הפנימי נדמה שחלופ הרחיב את האמירה שלו על כל מקום הנתון לאיום מתמיד ממעשיו של האדם: מלחמות או חורבן הנובע משינויי האקלים. חלק מהפסלים מתפקדים כאבני בנייה המכילות כבר את ההרס העתידי, ברואליות המתקיימת בכל התערוכה.

בחלל הצר והארוך הרכיב חלופ מנוע דרמם בתואם מופלא של פרופורציות וכיוונים מגופים ששלמותם כמו נאכלת מבפנים, והם כמו חוזרים מבעד לכליה אל מצבם הראשוני הבסיסי, מנוע של מכניקת האמנות במיטבה. בסופו של החלל שעונה על הקיר "מסכת מוות" שברירית של תריסול חלון, כמלה "סוף" בסוף סרט.